

Орсат Лигорио

СХ. КАИШ 'КАЈСИЈА'*

Српскохрватско *каиш* 'кајсија' (Дубровник) изводи се од румунског *cais* 'кајсија' (pl. *caiši*) а не од турског *kay(i)si* 'кајсија', као што је иначе случај.

Кључне ријечи: турски, румунски, српскохрватски, етимологија.

Serbo-Croatian *kaiš* 'apricot' (Dubrovnik), traditionally derived from Turkish *kay(i)si* 'apricot', is derived from Romanian *cais* 'apricot' (pl. *caiši*) instead.

Key words: Turkish, Romanian, Serbo-Croatian, etymology.

Сх. *каиш* 'кајсија', *Prunus armeniaca*¹ (Дубровник) обично се изводи, као и сх. *каусија* / *кајсија*, од тур. *kay(i)si* 'кајсија',² али није јасно како бива да од тур. *s* постане у том облику сх. *ш* када иначе од тур. *s* скоро вазда постаје сх. *с*; в. ŠKALIĆ 1966: 35. (То запажа и Скок у ERHSJ II 17.) Према томе, остало је да се ријеша откуд *ш* у сх. *каиш*.

Сх. *каиш* налази се у Дубровнику,³ у два облика: *каиш* и *каиша*.

Сх. *каиш*, долази од 17. в. до данас.

Потврде: 1. савремене, сх. *кайш*, *-иша*, *т*. 'дрво кајсије; плод кајсије' (RJAZU IV 735, с мјестом из Водопића и напоменом *U Dubrovniku u naše vrijeme gdje se ne zna za riječ kajsija*. P. Budmani; РСАНУ IX 78, с напомениом *Дубровник и Далмација и Херцеговина* (што је упитно); БОЛАНИЋ-ТРИВУНАЦ 2002: 156, с примером *Ове ђодине су каиши ддоџа родили*); 2. историјске, сх. *кайш*, *-иша*, *т*. [= *kaisc*, *-iscja*]⁴ 'bacocca, bricoccola, frutto noto; malum armeniacum', тј. 'плод кајсије' (DELLA BELLA 124b) и сх. *каиш*, *-иша*, *т*. [= *kaisc*, *-isca*] 'armeniaca malus', тј. 'дрво кајсије' (STULLI II 305).⁵

Сх. *каиша*, долази од 17. до 19. в.

Потврде: историјске, сх. *каиша*, *-e f.* [= *kaiscja*] 'vochje [= vohe]; armeniacum malum, praecocut [= praecocutum]', тј. 'плод кајсије' (MIKALJA 182) и сх.

* Овај чланак резултат је рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика” (бр. 178007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ То јест, сх. дијал. *амарелца*, *амрелца*, *анџијасква*, *анџић*, *анџиферак*, *армелин*, *армелина*, *армелинка*, *ћемула*, *жуџа* *ћраска*, *жуџа* *ћрасква*, *зерзалија*, *зерделија*, *зрделија*, *каиш*, *кајсија*, *мандалица*, *марела*, *марелица*, *марелца*, *марулица*, *наџиџијерка*, *наџиуџијерка*, *рмен* *мандел*, *румен* *мандел*, *шевиџелија*, *шеџиџелија*, *шефџиџелија*; в. ŠULEK 545 и СИМОНОВИЋ 1959: 379. Такође, лат. *armeniaceum malum* / *potum* / *prunum*, *persicum praecox*, *praecoquum*, *praecocutum*, *chrysomelon*, ит. *albicocca*, *bacocca*, *bricoccola*, млет. *armelin*, њем. *Aprikose*, *Marille*, и тако даље; в. нпр. VAJS 2003: 131.

² V. MIKLOSICH 1886: 109, SEW 469, ŠKALIĆ 1966: 385, ERHSJ II 17.

³ Може бити и нешто шире. (Vajs 2003: 131 нпр. биљежи *кајиш* на Корчули.)

⁴ V. LIGORIO 2016: 27.

⁵ Из старих лексикографа је *каиш* онда и код неких новијих; в. нпр. VOLTIGGI 158; ŠULEK 136 и PARČIĆ 317.

кайџа, *-e f.* [= *kaĩscja*] ‘natipjérka [= *наїїїїїјерка* > *наїїїїјѣрка*], stàbar natipjérke [= *сїїѣбар наїїїїїјеркѣ* > *наїїїїјѣркѣ*]; *basocco, bricoccòlo albero; malus armeniaca*’, тј. ‘дрво кајсије’ (DELLA BELLA 124b).⁶ Нема ни народних ни савремених потврда.

Изворни облик је сх. *каиџ*, а сх. *каиџа* је, чини се, изведеница; в. ERHSJ II 17.

(Није јасно зашто је скован облик *каиџа*. Скок предлаже да је то било зато да би се направила разлика између назива за дрво и назива за плод, као што је нпр. случај у латинском или италијанском; уп. лат. *armeniaca malus* ‘дрво кајсије, *каиџа*’ vs. *armeniacum malum* ‘плод кајсије, *каиџ*’ и ит. *basocca, bricoccòla* ‘дрво кајсије, *каиџа*’ vs. *basocco, bricoccòlo* ‘плод кајсије, *каиџ*’. Ако је тако, сх. *каиџа* је управо калк, тј. вјештачки облик који је скован трудом старих лексикографа дубровачких за потребе књижевног језика, а чињеница да та ријеч нема ни народних ни савремених потврда подупиरे овај Скоков предлог.)

Облик *кайџ*, с друге стране, и савремен је и народан, а поријеклом – како се обично и изводи – од тур. *kay(i)si* ‘кајсија’; в. горе. Али, одакле му *џ*?

Пошто сх. *џ* никако не бива од тур. *s* ја бих рекао да сх. *каиџ* стога не може бити од тур. *kay(i)si* него бих прије мислио да је од рум. *cais* ‘дрво кајсије’,⁷ што је од тур. *kay(i)si*,⁸ а то бива под претпоставком да је као предлог-жак при заимању служио облик плурала, рум. *caiši*; уп. нпр. ит. *broccoli* (плурал) > сх. *броколи*. Наиме, рум. *caiši* било би зајмљено као сх. *кайџи*, што је такође плурал, а од тог облика би онда најзад био скован и облик сингулара, сх. *кайџ* – и то је, ја мислим, прави одговор на питање откуд *џ* у сх. *кайџ*.

(То јест, сх. *џ* је у сингулар пренесено из плурала гдје правилно одговара рум. *ş*.)

Ако је тако, онда сх. *каиџ* иде у ред дубровачких руменизама из области размјене добара и трговине са Власима, као што је нпр. и ‘лат.’ *brença* ‘*caseus Blachescus / Murillachus*, влашки сир’ (Дубровник, MR II 201, 202; JIRE-ЋЕК 1902: 88) од рум. *brânză* ‘сир’ или сх. *кѡйса* ‘бут’ (Дубровник, BUDMANI 1883: 162) од рум. *coapsă* ‘бут’; в. BARIĆ 1937: 16 (*pace* ERHSJ II 150).

СКРАЋЕНИЦЕ

арум.	арумунски
ит.	италијански
лат.	латински
млет.	млетачки
њем.	њемачки
рум.	румунски
сх.	српскохрватски
тур.	турски

⁶ Из Микаље ће затим *каиџа* бити и код Витезовића; в. VAJS 2003: 131.

⁷ Такође, уп. арум. *cais* ‘дрво кајсије’; в. DAR 238.

⁸ I. TITKIN 1903: 258; CIORANESCU 1966: 126.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БОЈАНИЋ, Михаило, Растислава Тривунац. Рјечник дубровачког говора. *Српски дијалектолошки зборник* 59 (2002): 9–458.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: Српска академија наука – Институт за српскохрватски језик, 1959–.
- СИМОНОВИЋ, Драгутин. *Бошанички речник: имена биљака*. Београд: Научно дело, 1959.
- *
- BARIĆ, Henrik. *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika*. Beograd: Arbanološki seminar Univerziteta u Beogradu, 1937.
- BUDMANI, Pero. Dubrovački dijalekat, kako se danas govori. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 65 (1883): 154–179.
- CIORANESCU, Alejandro. *Diccionario Etimologico Rumano*. Madrid – Tenerife: Biblioteca Filologica – Editorial Gredos, 1966.
- DAR: Tache Papahagi. *Dicţionarul dialectului aromân: General şi etimologic*. Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1963.
- DELLA BELLA: Ardelio Della Bella. *Dizionario italiano, latino, illirico, cui si premettono alcuni Avvertimenti per iscrivere, e con facilità maggiore leggere le Voci Illiriche, schritte con Caratteri Italiani ed anche una breve Grammatica per apprendere con proprietà la Lingua Illirica*. Venezia: Cristoforo Zanne, 1728.
- ERHSJ: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- JIREČEK, Constantin. Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. I. Th. *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Classe* 48 (1902): 1–102.
- LIGORIO, Orsat. *Serbo-Croatian Accent Retraction: Its Course and Character in the Dialect of Dubrovnik*. PhD Thesis. Leiden: University of Leiden, 2016.
- MIKALJA: Micalia, Jacob. *Blago jazika slovinskoga illi slovník ũ komu izgovarajuše rjeci slovinske Latinski, i Diacki*. Lauretum: Paulus et Io. Baptista Seraphinus, 1649 (Reprint. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011. Ur. Darija Gabrić-Bagarić.)
- MIKLOSICH, Franz. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: W. Braumüller, 1886.
- MR: *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*. Tom. II. Zagabriae: Academia scientiarum et artium, 1882. (A. 1347–1352; 1356–1360. Additamentum a. 1301–1305, 1318, 1325–1336.)
- PARIČIĆ: Carlo A. Paričić. *Vocabolario croato-italiano*. Zara: Narodni List, 1901³. (Terza edizione corretta ed aumentata.)
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- SEW: Erich Berneker. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter's Universitätsbuchhandlung, 1908–1913.
- STULLI: Joakim Stulli. *Rjecoslozje*. Dubrovnik: Antun Martekini, 1806. (Specimina Philologiae Slavicae. Supplementband 10. Bd. I. Reprint and Afterword by E. Fekete. München: Otto Sanger.)
- ŠKALJIĆ, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1966.
- ŠULEK: Bogoslav Šulek. *Jugoslavenski imenik bilja*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanostih i umjetnostih, 1879.
- TITKIN, Heimann. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Bd. I. Bukarest: Staatsdruckerei, 1903.
- VAJS, Nada. *Hrvatska povijesna fitonomija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2003.
- VOLTIGGI: Jose Voltiggi. *Ricoslovník (Vocabolario – Woerterbuch) illiriskoga, italianskoga i nimacskoga jezika s' jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom: Sve ovo sabrano i sloxeno od Jose Voltiggi Istriantina*. U Becsu (Vienna): u pritestenici Kurtzbecka, 1803.

Orsat Ligorio

SERBO-CROATIAN *KAIŠ* 'APRICOT'

S u m m a r y

Serbo-Croatian *kaiš* 'apricot' (Dubrovnik) is traditionally assumed to derive from Turkish *kay(i)si* 'apricot' which, however, leaves the matter of *š* in *kaiš* unattended. (Serbo-Croatian *š* does not correspond to Turkish *s*.) In this paper, I make a case for Romanian *cais* 'apricot' (< Turkish *kay(i)si*) as the actual source of Serbo-Croatian *kaiš*; if this is so, the *š* in *kaiš* can be explained as deriving regularly from Romanian provided that *kaiš*, plural *kaiši* is based on *caiși*, the plural of *cais*. Consequently, Serbo-Croatian *kaiš* would appear to be a borrowing from Romanian, and not Turkish.

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за класичне науке
Чика Љубина 18–20, 11000 Београд, Србија
orsat.ligorio@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2020;
прихваћено: 5. јуна 2020)